

VÉGEL LÁSZLÓ

Kiš űr gesztusai

(1)

Hónapok óta érthető szorongás kerít hatalmába, de ugyanakkor érthetetlen tartózkodás vesz erőt rajtam arra a gondolatra, hogy Danilo Kišről írjak, talán ezért is mondtam le egymás után a különböző rokonszenves Kiš-tanácskozásokat, mert úgy találtam, hogy előről kellene átgondolni a Kiš-kérdést, nem miatta, hanem magam/magunk miatt, hiszen a közös világban annyi dolog történt velünk, hogy újra kellene olvasni a benne megszületett műveket, e nélkül nem lehet tovább olvasni az újakat, vagyis ugyanaz a *korszerűtlenség-sokk* ébred fel bennem, mint mindig, ha alapjaiban nem tisztázott, ám részleteiben túlértelmezett, túlmagyarázott szellemi helyzettel találom magamat szemben, amelynek a jellemzője, hogy a dolgokat, az embereket, a gondolatokat csak saját ártatlanságunk, érdemeink, kiválóságunk bizonyítása érdekében ismerjük fel, azzal a krédóval, hogy jobbak vagyunk korunknál, amelyben élni vagyunk kénytelenek, tehát magától értetődően áldozatai leszünk annak a közép-kelet-európai intellektuális skizofréniának, amely nem a közjót tarja a legfőbb értéknek, hanem a szabadság zárt formáit, amelyek láttán jajveszékelve dörömbölni lehet, s ez alapvető irodalmi élményként döntően meghatározta, és ma is meghatározza, a piszkos mindennapokat elutasító érvelések jellegét, amit mi sem példáz jobban, mint a hetvenes évek egészen szélsőséges balkáni hermetizmusa, illetve annak dicsőséges pártállami művirágai, éppen ott, ahol létét egy belső feszültség feltételezi, vagyis ahol az abszurditása a legnagyobb, szóval a *diskurzus hatalmába való menekülés itt és most, itt és tegnap* arra figyelmeztet, hogy a kibékíthetetlen ellentmondásoktól szenvedő balkáni a Nárcisz agresszíven magához idomítja az ellentétek minden pólusát végigjáró és végigszenvedő, tehát ezt a világot nem lesajnáló, hanem biblikus pontossággal ábrázoló, autonóm szintézist teremtő Kišt, azzal, hogy könnyelműen elhelyezi őt a bensőséges, a büntudat nélküli harmóniában, vagyis kimenekíti az élet és a szellem feloldhatatlan ellentmondásából, aminek hála, pompás alkalom születik a kifinomult bensőségesség szellemi demonstrálására, hogy mindinkább előtérbe helyezze a balkáni világtól *elszigetelt*, az európai nosztalgiákba elmerülő kívülről, holott egyre nyilvánvalóbb, hogy ez az életmű éppen azzal emelkedik ki a többi hasonló szemléletű író művei közül, hogy szinte enciklopédikus módon fogalmazta meg azokat a stigmákat, azokat az emberi szituációkat, amelyekben az individuum feladja individualitását, szabadságát, s menthetetlenül elmerül azokban a kollektív képzetekben, amelyek meghatározták az életünket. A Kiš-jelenség bozontos hálója, pontosan ugyanolyan, mint a szétszaggyalott háló, amelyben vergődünk, de valójában úgy teszünk, mintha nem a vergődés lenne a fontos, hanem a háló, amelyet vergődésünkkel rejtegetünk, végeredményben tehát a Kiš-téma a hálónk egy szemét képezi, amelybe belegabalyodva akaratlanul is a kelleténél jobban leleplezzük magunkat a *szemérmetlenül és botránnyosan művészkedő* korunkban, ebben a háborús eszképzizmusban, tehát ha Kišről szólunk, akkor lehullnak azok a szellemi fátylak, amelyekkel a korszerű, a mindent felfaló és elfogyasztó szemérmetlenség előtt szemérmesen rejtegetjük legfontosabb gondolatainkat, a fá-

tyolos beszéd arra jó, hogy ne értsenek előkelően félre bennünket, ne legyünk egy divatos hermeneutikai csel áldozatai, ez a szorongás már akkor felébredt bennem, amikor Danilo Kiš meghalt, s a lakásomban csörögtek a telefonok, soha többé nem csörögtek annyit, utólag úgy tűnik, *a hullafoltok már látszottak*, az akkori Jugoszlávia *haldokolva* vett búcsút az utolsó jugoszláviai írótól (szívesen vállalta Kiš ezt a jelzést ugyanis, amelytől a nagymenők most úgy menekülnek, mint a pestistől), különböző városokból hívtak fel, mert a szerkesztők azt gondolták, hogy barátok vagyunk, habár ennek nem volt alapja, mert nem voltunk barátok; egyébként is, Danilo Kiš annyira *szemérmes ember* volt, hogy a legjobb barátait mindig valami irodalmi térben helyezte el, és úgy is viszonyult hozzájuk, az irodalmi tér volt nála a szemérmesség gyógyírja, röviden: döntő különbséget tett a barátság és a pajtáskodás között, az utóbbira hajlandóságot mutatott, az előbbiről mélyen hallgatott; ezt külön szeretném hangsúlyozni most, amikor mindenki azzal dicsekszik, hogy barátja volt; egyszeriben az is barátja lett, aki véletlenül egy kávéházi asztal mellett találkozott vele, vagy szerződést írt alá vele, mert tudnunk kell: Danilo Kiš bizony eléggé ki volt szolgáltatva azoknak, akiknek joguk volt szerződéseket aláírni, de abban a pillanatban, amikor meghalt, mindez elfelejtődött, arra kértek, írjak róla, én pedig, mint afféle íróember, írni kezdtem egy szöveget arról, hogy elmerül majd az a világ, amely őt kivetette magából, *s ez lesz az ő legnagyobb veresége*, de beláttam, nem megy, aztán pedig tudatosodott bennem: nem szabad, s az események gyorsan igazolták szorongásomat, akkor pedig végképp meggyőződtem erről, amikor kortársaim *per tu*-ba léptek művészetével, s csak úgy *ledanilózták*, csak úgy, afféle pajtáskodó módon, mintha privátjátékszer lett volna egy privát-irodalmi világban az, amit az a Danilo Kiš úr művelt, rokon-szenves, modern bohémnak tartották, *aki egy másik, képzeletbeli világban élt*, arra az álcára mutatgattak, amellyel ő elrejtette magát, azt az életet nevezték hitelesnek, amivel ő színlelte az életet, nem volt bohém, ezért nem nevezném Danilónak, hanem Kiš úrnak, szívesebben maradok ennél a megszólításnál, hiszen *ezt követeli hűvös eleganciája és tartózkodása; igen, a hontalanok rejtélyes zárkózottsága* jellemezte, ebben annyira következetes maradt, hogy még a *zárkózottságot is elrejtegette*, vagyis egy rokokós, jókedvet sugárzó álarcval leplezte azt a *gyilkos világosságot*, amely egyaránt jellemezte viselkedését, magatartását, életét és irodalmi stílusát, mindezek összefonódottságát; ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy nem vállalkozott a látványos irodalmi kísérletezésekre, a külsődleges modernizmusra, mert mélyen és belülről élte át a *modernizmus balkáni drámáját*, és kötelességének tartotta, hogy ezt a drámai anyagot tisztán, világosan és pontosan fejezze ki, a látásmód tisztasága kötelezte el a „dokumentumok” mellett, ezekkel a dokumentumokkal építkezve védelmezte a szöveget a szövegromboló szellemi szkepticizmustól, amely minduntalan esszéisztikus, reflektált világ felé irányította a figyelmét, ugyanez a *tisztánlátási szenvedély* őrizte a diskurzus hatalmának és a képzelőerő szabadságának egyensúlyát, ez védelmezte a stílus mesterkélt zűrzavarától, az erőszakolt többértelműségtől, mert elegendő teher volt az a többértelmű szituáció, amelyben élt, a létezés többértelműségét valóban *nem kellett megsokszoroznia*, ennek következtében emelkedett hangú, *komoly író maradt*, akinek nem adatott meg a groteszk abszurditás, a játékos hangvételi ironia, ez a formaelv most válik egészen világossá, most, amikor megmásíthatatlan tényként tárul fel előttünk, hogy széthullott ország *gazdátlan halottja* ő, éppen ő, az irgalmat nem kereső hazátlan, aki mindig az maradt, bárhol élt, bárhova ment, bárhol temették el; hontalan maradt, írnam, de megakad a tollam, most már azt sem szabad mondani, hiszen tele van az élet divat-hontalanokkal, akik elkonferenciáznak a hontalanság-

ról, ah, mit is mondana, ha mindezt meghallaná a szemérmes Danilo Kiš úr, bizonyára felkapna egy maréknyi földet és azt mondaná: *ez az én hazám*, de egy nagyon kis maréknyit venne magához, hogy ne keltsen vele feltűnést, hiszen attól menekült, ami bekövetkezett, halála után egyszeriben mindenki lelkendezik érte, egyaránt dicséri a mai szerbiai főideológus, mégpedig a francia kultúra modern szakszótárának alkalmazásával, azzal a szakzsargonnal, amely a közép-kelet-európai értelmiség második anyanyelve lett, éppen azért, mert saját világának fogalomrendszere már romokban hever előtte, a fogalmak, a szavak sokkal előbb összeomlottak, mint a rendszer, *a diskurzus lett a gigantikus Moloch*, tehát a rendszer hívei is egy másik nyelvbe kapaszkodtak, miközben feltétel nélkül lelkendeztek Kišért, aki, úgymond, *tiszta literátor volt, esztétika, esztétika* és semmi más, bizonygatják a hatalom előjogán, őket is meghihihette a Moloch bája; mondanom sem kell, így volt mindig ezen a tájon, *esztétika és semmi más*, húzta alá a hatalmi diskurzus, a hatalom előjogán, előzőleg azonban ez volt a kifogás ellene, hogy politizál, ezzel *zaklatták és vádolták a tiszta kezű literátorok*, amikor a hetvenes években megindították ellene a nagy hajszát, de lám, most minden visszájára fordult, mivelhogy ezt szajkózzák, azok is, akik állítólag a hatalom barbárságától menekültek, *esztétika és semmi más*, prédikálják, és egészen meglepő, hogy ilyen pontosan *egybeesik* a véleményük Kiš úrról, miközben ők is egészen értelmetlen nyelven nosztalgiáznak, habár el kell ismernem, s ez Kiš úr írásművészetének értékét bizonyítja, hogy – mivel ragaszkodott a pontos és világos mondatokhoz, nem veszett bele az experimentumokba, tehát nem nyújtott támpontot a stílus művelt bűvárainak a különböző vakmerő, rokonszenves és szofisztikus konstrukciókra – ha már a Kiš-könyvekre fordították az idejüket, amelyekkel mégis kellett valamit kezdeni, okos dolgokat is mondtak róla, de a legokosabbat azok mondták, akik nem akartak okosak lenni, ez persze főleg a halála utáni időszakra vonatkozik, mert amíg élt, addig mindenekelőtt az irodalmi establishmenttel került konfliktusba, ebben különbözött a többi közép-kelet-európai másként gondolkodó írótól, akik elsősorban a politikai erővel kerültek konfliktusba, ezért gyorsabban megvalósult az, amit megálmodtak, nem éppen úgy, ahogyan megálmodták, de mindezek után többé nem lázadhatnak olyképpen, ahogyan eltervelték a lázadást, ám Kiš úr az irodalmi hatalmakkal, a szellemi elittel került összeütközésbe, ezért csapta be maga mögött az ajtót, vagyis amíg a közép-kelet-európai másként gondolkodó írókat védelembe vette a független szellemi elit, addig Kiš úrtól az elit óvatos távolságot tartott, ha tovább élt volna, akkor sem adatik meg neki az – igaz – frövid ideig tartó ábránd, hogy hiteles szellemi fordulat tanúja volt, és aztán a másnaposság hatására rádöbbenjen, hogy közben felesleges ember lett, afféle hazaáruló, gyökértelen, nemzetidegen, hazátlan bitang; magam is láttam a példát, amikor a szellemi hatalom ártalmasabb rombolást végzett, mint a néhai politikai: az egyik belgrádi irodalmi folyóirat, végül is eldöntötte, hogy a dolgok tisztázása érdekében kerekasztalt szervez, ahol megjelentek volna, mindazok, akik esztétikai hitvallásuk alapján hivatottak lettek volna szót emelni Kiš úr művészetének érdekében, egész délelőtt vártuk, hogy megjelenjen a meghívottak többsége, ködös délelőtt volt Belgrádban és alig jött el néhány meghívott, mert az utcák járhatatlanok, mondták, így tehát kevesen ültünk az asztal mellett és várakoztunk, Danilo Kiš úrról kellett volna beszélnünk, de tudtuk, hogy vereséget szenvedtünk, s akkor csengett a telefon, a főszerkesztő később csak annyit mondott, hogy Kiš telefonált, azt kérdezte hányan vagyunk, csak ezt kérdezte és semmi mást, tudta hogy *akkor másokat avattak fel a modernnek, és mások voltak a posztmodernnek*, ő csak egy *gyanús, a piszkos politikába belebonyolódó író* volt, amivel rontja írói hitelét, mondogatták a

homo esztétikusok, ez a konfliktus készítette leginkább exodusra, ami megint egy nagy paradoxon, mert a politikai terrortól menekülhet az ember, de nem menekülhet a szellemitől, az veszélyesebb, sokszor bársonyos köntösben tetszeleg, szakértői kézzel sivárítja el az irodalmat; mi csak ezután fogjuk megtanulni azt, amit Kiš úr már régen megtapasztalt, azt az erőt, ami a politikán túl leleselkedik ránk, éppen abban az odúban, ahová sorra félrevonult a megbántott és önmagát feleslegesnek érző értelmiség, ezt az odút, palotát, mentsvárat akár nevezhetnénk a *diskurzus rabságának* is, ezzel a politikán túli hatalommal találta magát szemben Kiš, túl korán, amikor kortársai csak a totalitarizmussal feleltek, nem is sejtve, hogy a beszéd szívében miféle ellenőrizhetetlen hatalom rejtezik, talán ezzel magyarázható Újvidék iránti viszolygása, ahová csak akkor jött, ha szerződést kellett aláírnia, *megittam a whiskijüket, az utolsó kortyig*, hajtogatta ilyenkor, ilyen volt a bohémsége, dac csupán, az utolsó kortyig megitta az italt, bosszúból, bosszúból volt bohém, főleg Újvidéken derült ki ez, mert ha nem szerződést akart aláírni, akkor inkognitóban érkezett, kitől óvakodott, ezt soha sem kérdeztem, hiszen akkoriban nem volt a figyelem középpontjában, de mindig megtorpant valahol a Futaki utca környékén, s főleg az egyetem épületét kerülte, bizonyára az járt az eszében, hogy szeretett volna újvidéki polgár lenni, egyetemi fokon akart tanítani, mielőtt még vette volna a vándorbotot, a pannon Babilon egyetemének fordítószakára pályázott, ám az illetékes szakemberek, hangsúlyozom: nem a politikusok, azt mondák, van szakképzettségesebb pályázó, így szólt az ítélet, hallgattak az újvidéki tanárok, professzorok, mind hallgattak, azok is bölcsen hallgattak, akik most ódákat írnak róla, hallgattak, az egyetem tudósai, a tudósok asszisztensei, az asszisztensek asszisztensei, mintha békát nyeltek volna, hallgattak, azok, akik most doktori disszertáció témájának javasolják, vagyis irodalmi múmiát faragnak belőle, külön kiemelve eközben a posztmodernizmusát és természetesen a modernizmusát, ebből muszáj doktorálniuk azoknak, akik most Európa felé menetelnek, felejtve szavaik következményét, traumáit, játékká stilizálva az a rabságot, amelyben a nyelv élt; a beszéd hatalmával és rabságával tehát tisztában volt Kiš úr, mert amikor a nyolcvanas évek vége felé, egy este csengett a telefon és a vonal másik feléről Kiš úr jelentkezett, és megkérdezte, nem csatlakoznék-e az Európa Mozgalomhoz, meg kellene alakítani ezt Jugoszláviában, Párizsból telefonált, ahol ilyesmiről gondolkodott; sok illúziója volt, egytől sem menekült, eggyel sem számolt le, mert egy sem valósult meg, szóval egy percre elhallgattam a világnak ezen oldalán, nem mondtam azonnal, hogy *igen*, mert felvillant a fejemben, kapok majd ezért, már így is *le-européereznek* itt Vajdaságban, hiszen Európa jóval később jött divatba, akárcsak a Közép-Európa, de aztán olyan divatosan, hogy még a kékharisnyák is Európa felé *kocognak*, miközben arról fecsegnek, hogy javíthatatlan és veszélyes balkániak vagyunk, napjainkban ezt mondogatják ájtatosan, szóval hallgattam egy rövid ideig, nem mondtam azonnal, hogy igen, mire Kiš úr hangosan nevetni kezdett a vonal másik végén, és azt mondta, természetesen nem kell komolyan venni Európát, csak dachból, *csakazértis* meg kell alakítani ezt a mozgalmat, *legyen a mi Európánk vörös posztó*, szürrealista provokáció, rendben van, benne vagyok, mondtam, tudtam, hogy Párizsban is elárvultnak érezte magát, sehogy sem tudott beilleszkedni abban a szubtilis szellemi légkörbe, semmitmondónak tartotta egy kicsit, panaszkodott, hogy nincsenek jelentős könyvek, s ebben a kijelentésben benne rejtett, hogy a közeljövőben nem is születhetnek, magamban elégedetten nyugtáztam, *vörös posztóként elfogadom, de ez a posztó is kifakult*, Európa felé menetel mindenki, elkezdődött a Nagy Európa Jogging, vagyis saját komolyságunktól fosztottuk meg magunkat, most már Közép-Európát nem

mások rabolják el, hanem mi raboljuk ki, azt mondják Kiš is oda igyekezett, tehát akkor minden rendben van, de ez sem pontos, hiszen Kiš úr nem oda tartott, ahová ők, halála előtt éppen indulófélben volt vissza, Sehovába, ahol tornyosultak a viharfelhők, ő meg halálos betegen Belgrádba igyekezett, emlékszem, egy vásárnap délután meghívott Želimir Žilniket és engem, az üres könyvespolcokra mutatott, elmondta, hogy Krležával mindig magyarul beszélt, aztán újra a könyvespolcokra terelődött a szó, könyveit készül hazaszállítani Párizsból, mert itt lesz szükségük rájuk, s amikor kocsival elindultunk a Filmváros felé, ahol a *Judit* című drámám belgrádi bemutatóján vett részt (ez volt az utolsó színházi előadás, amit látott), s átkocsikáztunk a nevezetes funkcionárius-negyeden, a Dedinjen, még mindig azt hajtogatta, hogy szembe kell szállni az árral, most itthon kell maradni vagy haza kell jönni, nincs idő, holnap késő lesz, lehet hogy évtizedekig tartó szívós ellenállásra kell felkészülnünk, ide készülődött Kiš úr, a Sehovába, mert csak itt lehet úgy lebegni, hogy a lebegés hiteles maradjon, mert *csak itt lehet elrugaszkodni a valóságtól*, úgy, hogy végzetesen benne maradjunk, hogy képzeletünk hozzá legyen szögezve, de úgy, hogy csak a szögeket tudjuk megnevezni, *keresztünk nincs*, mert ellopták, aztán Žilniket faggatta, mennyi esélye lenne az ellenállásnak, Žilnik alig látott némi reményt, de azonnal csatlakozott az ellenállási maghoz, Kiš pedig számoltatta a megmaradt barátokat, nem ígértek sokat a tények, barátból sem akadt túl sok, de ő makacsul kitartott elképzelése mellett, a dedinjei utcák láttán akart leszámolni velük, ott, ahol rendőrök őrizték a funkcionáriusok villáját, már több évtizede ezt tették, s ez a kép számunkra maradandóbbnak tűnt minden irodalomnál, amelyről egyébként Kiš úr nemigen szeretett beszélgetni, a műhely kérdéseiben kifejezetten szemérmes volt, nem volt per tu-ban a kritikusával, nem rágta a szájukba poétikáját, az olvasmányélményeit, legfeljebb azt árulta el, hogy Párizsban nem tud már írni, mert túlságosan megszokta, hogy nem szakad rá az ég, s azt is megsejtette, hogy ebben a térségben holnap már egészen másképpen kell majd írni, hiszen kopogtat az ajtón a jelentések bársonyos forradalma, ami felborítja az eddigi normákat és konvenciókat, irgalmatlan lesz, de nagyobb világosságot áraszt a szavak világában, akkor majd megtanuljuk, hogy nem vagyunk *kívül*, hanem *belül*, ezzel akkor leszünk tisztában, ha elértük azt, hogy kívül lehessünk, *a tragikus kívüliség* tapasztalatának meghitt ismerete nélkül nem magyarázható meg, hogy Kiš úr végül is miért döntött úgy, hogy Belgrádban temessék el, pravoszláv szertartás szerint, *ez botrány*, sajnálkoztak sokan, *beadta a derekát ő is*, suttopták a jól értesültek, akik értelmetlenül csóválták a fejüket, ugyanazzal a középutas kételkedéssel, mint amikor Kiš elvégezte ugyanannak a nemzeti érzületnek a legkegyetlenebb destrukcióját, amiről ma a középutas kételkedők tömegesen írják tanulmányaikat, de ő nem csak a nacionalizmust kifogásolta, hiszen sokkal tünékenyebb érzéssel nézett farkasszemet, amit nem lehet könnyen megnevezni, egyfajta életforma, egyfajta írásmód, egyfajta hagyománytisztelet, egyfajta érzés, egyfajta szerelem, egyfajta nyelv és írásmód lebegett a szeme előtt, vagyis mindaz, amit kezdetben mindenki tiszteletre méltónak tartott, ő viszont akkor lépett fel „pajzzsal és dárdával” ellene, amikor a középutasok tekintélyüket vélték növelni általa, akkoriban rendszeresen találkoztunk a belgrádi Szerb Kávéházban, ahol Petri-verseket fordított, kezdetben zavarban voltam én is, akárcsak Predrag Matvejević, akinek a kérdésére hogy hová tartok, elárultam, Kišsel találkozom a Szerb Kávéházban, s láttam, amint a régi jó zágrábi barát hitetlenkedve bámul rám, nem akar hinni a fülének, ez éppen a jugoszláv parlament előtt történt, úgy bámult a semmibe, mintha hintázni kezdett volna szeme előtt a levegőben a jugoszláv parlament, holott akkor még megingathatatlanak tűnt, a nemzeti érzé-

sek csak a saját múlt, csak a saját örökség szeretetét hirdették, a költők és az írók visszatértek a nemzeti hagyományokba, ápolták a hagyományt, a folklórt és a nemzeti történelmet, a nemzeti realizmust, a nemzeti szürrealizmust, a lokális dadaizmust, a nemzeti fantaszतिकumot, a nemzeti történelmi parabolát, akkor lázadt fel Kiš úr és nem később, amikor már mindenki lázadt, ő viszont ördögi sztoicizmussal nézte a látványt, de becsületére legyen mondván, nem vádolt senkit, hanem be akart rendezkedni belgrádi lakásában, cipelte vissza a könyveket, Belgrád szívében ütött tanyát, az abbahagyott kéziratok a hontalanokról szóltak, ő meg készülődött haza, ahol mindezt be kellett volna fejezni, mert *hol lehet hontalanabb az ember, mint ott, ahol született*, ez volt az európai anatómiai lecke, vagyis a legnehezebb tananyag, s a nyersdeszkából készült könyvespolcokon néhány enciklopédia maradt, rövid időre még eltűnt, aztán hullottak a göröngyök a belgrádi sírverembe, az ismerősök meghatódva néztek maguk elé, akik nagyon tisztelték, azt kérdezték, miért éppen így, miért éppen pravoszláv szertartás szerint, meg sem villant a fejükben, *hogy Kiš urat nem lehetett volna Párizsban eltemetni, montenegrói is volt, magyar is és zsidó is, a szíve pedig a vákuumba húzott*, a szavakat, a mondatokat, a stílust, a nyelvet, csakis e vákuum felől lehet értelmezni, vagyis egy átláthatatlan feszültségből, ezt éreztem, miközben a pápa énekelt, kivonult az egész pravoszláv világ, ah ez volt a hűvös eleganciájú, világosan gondolkodó anarchista *Kiš úr utolsó fintora*: nem lehet a távolban meghalni, s a láncainkat sem szabad cserben hagyni, ez az ünnepélyes szertartás, ez a *rejtélyes mutatóvány* volt az utolsó gesztus az életében, a halált mindig szemmel tartotta, de rejtegette is, a halálról írt legtöbbet, de mielőtt ő került volna sorra, a szertartás fekete fátylával vont be az eget, hogy még az se lássa, tulajdonképpen mi történik odalenn; egyetlenegy gesztussal megadta kulcsát műveinek, nem távozott adósként, úgy ment el és úgy tért vissza, hogy egyetlenegy felesleges mozdulatot sem tett, egyetlenegy felesleges szót sem írt le, nem volt rá szüksége, hiszen saját vákuuma peremén őrködött mindig.

(2)

A díszteremben a portás elhelyezi a pulpitust, a technikus ellenőrzi a mikrofonokat, a hangszórókat, a tálaló teremben a szakácsok és a pincérek ügyködnek, a portás felhajt egy dobozos sört, már újra valami ünnep lesz, valami bankett, mondja, minden nap ünnepelnek valakit és valamit, éppen ezért nem értem, hogy miért kell naponta ki- és becipelni a pulpitust, miért kell hiába cipekedni, nem lenne jobb, ha a pulpitus maradna a helyén, ám a technikus leinti, nem értesz te ehhez, oktatja, észre kellett volna vened, hogy a díszteremben minden nap az alkalomnak megfelelő pulpitust helyezünk el, a tegnapi sokkal cifrább volt, a mai pedig tiszta üvegből van, mire a portás a homlokára csap, úgy van, mondja, a tegnapi sokkal nehezebb volt, ketten is alig bírtunk kicipelni, de ezzel az eggyel elbírtam egyedül is, továbbá azon rajta volt az állami címer, ezen pedig semmi dísz nem látok, hát persze te tökfilkó, válaszolja a technikus, tegnap az elnök beszélt, ma viszont valami író üdvözlölnék, neki nem kell címer, ez nem is olyan fontos, kiderül ez abból is, hogy a pincérek csak felvágottat tálalnak fel, de tegnap igazi bankett volt, pontypaprikás túros csuszával, bifsztek, saláta és sütemény, amennyit akarsz, volt whisky meg francia borok, ezúttal azonban lőttek a francia boroknak, almaszőrp lesz meg ásványvíz, valami hazai lőre, a titkárnő elárulta, hogy az adófizetők pénzét nem fogják pazarolni egy íróra, aki nem is olyan fontos, csak a látszat kedvéért kell ünnepelni, igen, ezt mondta a titkárnő, hogy csak a látszat kedvéért kell megünnepelnünk Kiš úr munkásságát, s erre a melós megértően bólogatott, értem, természetesen csak a látszat ked-

véért, mert ahogy a nevéből látom, nem is hazai, hanem valami külföldi firkász, aki messziről érkezik, s a messziről jött vendéget mértéktartó jóindulattal kell fogadni, nem terülj asztalkával, magyarázta, s erre a technikus is bólogatni kezdett, úgy van, azelőtt a messziről jött vendégeket nem kellett ünnepelni, de mostanság más szelek fújnak, őket is ünnepeljük, úgy bizony, s ahogy látom, jönnek is csőstől, ami rendben van, mert teli van a zsebük pénzzel, csak azt nem értem, hogy mit akarnak egy íróval, mert úgy tudom, az írók zsebe üres, de mindegy, az a fontos, hogy elkészültünk, fejezte be a mondókáját a portás, miközben letörölte a port a pulpitusról és a tálaló felé tartott, hogy a szakácsoktól kikönyörögjön néhány falat felvágottat, erre a technikus is a nyomába eredt, nehogy kimaradjon, és hangosan követelte a maga porcióját, jut is, marad is, mondta, egyébként a mai bankett nem is olyan fontos, nem lesz nagy baj, ha Kiš úrnak nem jut felvágott, én pedig mindezt véletlenül hallva, arra gondoltam, hogy ezek a melósok fején találták a szöveget, amikor azt gondolták, hogy Kiš úr még közöttünk van, meglátogat bennünket, mivel ünnepelni akarjuk, legalább a látszat kedvéért ünnepeljük, s elképzeltem Kiš urat, a másvilági utazót, amint felkészül az útra, rendezgeti utazótáskáját, s azon töri a fejét, hogy minél kisebb csomaggal induljon útra, mert nem szeret cipekedni, s ezenkívül a cipekedés nem illik egy íróhoz, ezért méregeti a mennyei kofferokat s végül egy könnyű kis kézitáska mellett dönt, közben arról jegyzetel, hogy csepp kedve sincs többé utazgatni, annál is inkább, mert tetszik neki a mennyei magány, ám ezúttal Kiš úr erőt vett magán, mert az örökös hontalan ezúttal is másként, másféle céllal utazik, ugyanis háborgó lelkiismerettel indul útnak a másvilágról, mert úgy értesült, hogy ünnepeljük, nyakra-főre ünnepeljük, és nagyon kíváncsi volt, hogy ugyan miért ünneplik abban a világban, amelyben mostanság mindenki ellenzéki, s az is kiderült, hogy nemcsak most, hanem örök időktől fogva az volt, mert itt az emberek már a pólyában is ellenzékiek voltak, amikor köztünk tartózkodott abban a fránya szocializmusban, akkor is, tapasztalhatta, hogy a drága dedinjei villákban állami kitüntetésekkel a mellükön az ellenzékiek hogyan szidták a kommunizmust, aztán, úgyszintén mind ellenzékiek ugyebár, hogyan szidalmazták az albánokat, meg a többi gyanús elemet, és ettől kezdve az ellenzékiek egyre hangosabbak lettek, s odáig merészkedtek, hogy a kommunista pártvezetők óriás posztereit hordozgatva forradalomra adták a fejüket, sőt mi több, a kommunista párt vezetésével nacionalisták lettek, igen, így volt, s ő halála előtt rosszat sejtve megpróbálta emlékeztetni őket, hogy a kettő együtt nem megy, de hiába, így hát csak a halála után értesült róla, hogy a kemény fiúk, mármint az ellenzékiek, megbombázták Vukovárt, Szarajevót és az ő kedves Dubrovnikját, többek között azt a Stradunt is, ahol szívesen sétálgatott, s bámulta a kirakatokat és a nőket, ám a bombázások után az ellenzékiességet a tökélyig fejlesztették, a nagy háborúskodás után némi habozási korszak következett, aztán megrögzött európeáerek lettek, ami minden eddigi teljesítményt lepipált, Borghes sem találhatna ki fantasztikusabb valóságot, gondolhatná Kiš úr, úgyhogy létrejött a tökéletes ellenzékiesség kora, amelyben minden tiszteletre méltó és befolyásos személy egyszerre üldözött és üldöző, ellenzéki és kormánypárti, tehát abban a kollektív ellenzékiességben született meg a tökéletes szintézis kora, ahol az arra érdemesek lubickolnak a szabad piacban, s a nagy lubickolás közben nincs szörnyűbb dolog, mint mikor a jövőt illetően kiderül, hogy egy fránya írónak írónak igaza volt, bár szinte senki sem adott neki igazat, legfeljebb néhány kelekótya alak, akik a partvonalról kiabáltak be, hogy nem jó ez így, csak kritizálni tudtak, de nem valósították meg a nagy szintézist, sajnos, Kiš úr is rossz lóra tett, gondolják titokban a demokráciában és a szabad piacon lubickoló ellenzékiek, de mivel elköltözött

vagyis elutazott a másvilágra, ajánlatos némely ünnepi alkalomkor megemlíteni a nevét, bár legszívesebben megfedekezne róla, ám rendben van, bocsássunk meg neki, mivel mi is Európa felé tartunk, igen, igen, bólingatnak mívelt ünnepélyességgel, Kiš úr európai volt, de másként mint mi, megrögzötten hitt benne, mi azonban csak mértékkel vagyunk európeerek, csak annyira amennyire kell, nehogy elrontsuk a gyomrunkat és a népünket, ám inkább mellőzzük ezt a felettébb kényes kérdést, beszéljünk másról; hisz Európa válságba tántorog, nekünk tehát csak a pénze kéne nem a válsága, ezenfelül szintűgy nem aktuális Közép-Európa, amire Kiš úr esküdött, mivel hogy Közép-Európa újdonsült EU-s polgárai úgy vicso-rognak egymásra, hogy azok a hálósapkás brüsszeli diplomaták alig tudják őket lecsillapítani, illetve féken tartani, szegények egyik kezükben euró köteget, a másikkban törvénykönyveket tartogatva nyögdcicsélnek, jogállam nélkül nem akarnak egy fityinget sem adni, de a dolog nem ilyen egyszerű, Európa mulandó, a pénze is mulandó, semmi sem örök érvényű csak a múlt, amelyben nehéz kijelölni Kiš úr helyét, mivelhogy a múlt az igazi szentély, ahol ilyesféle európai csavargónak, mint Kiš úr nincs megfelelő hely, de belemegyünk a játékba, rendben van, félig-meddig otthontalanként ünnepeljük Kiš urat, hangoztatják a nagyokosok, mert hát ünnepelni muszáj, ha már az európai értelmiségiek akkora tisztelettel ejtik ki a nevét; ünnepeljük, de csak azért, mert mi is Európába vánszorgunk, bármennyire is hihetetlennek tűnik, vagy legalább is úgy teszünk, merthogy igazából nem arra fele indultunk, csakhogy időközben eltájolódtunk, tévútra kerültünk saját választott, hiteles utunkon, mígnem teljességgel váratlanul kiderült, hogy ez az út Európába vezet, hirdetik a nagyokosok, nos, hát rendben, kössünk látszólagos békét Kiš úrral, mondogatják taktikusan, ezek szerint, látszólag megbocsátjuk neki, botladozásait, meg azt is, hogy arról fecsegett, hogy megjósolta a katasztrófát, azt is megbocsátjuk, hogy nem tisztelte a nemzeti érzéseket, elnézzük kalandorságát, nem vesszük figyelembe az általunk választott jövőről szóló sötét jóslatait, úgy teszünk, mintha nem is írta volna meg azt a rosszhírű *Anatómiai lecke* című pamfletjét, amely teljesen felesleges és meggondolatlan kalandorság volt, merthogy miért is ír az író pamfleteket, foglalkozzon inkább az örök szépséggel; merüljön el a szavak világának szépségében, legyen avantgárd, csak ne mondjon semmit, kísérletezzon a szavakkal, de úgy, hogy közben ne bosszantson bennünket; ha erre vállalkozott volna, akkor arra biztattuk volna nagyon tisztelt állami egyetemi doktorainkat, docenseinket, asszisztenseinket, hogy szakszerűen elemezzék műveit, helyezték el valamelyik irodalomtörténeti ládikóba, sorolják be a kötelező iskolai tananyagba, sajnos nem fogadta meg tanácsainkat; így hát, fogfájósan elfogadjuk, hogy Kiš úr legyen ugyan kötelező olvasmány, de olyképpen, mintha véletlenül pottyant volna oda, így állunk bosszút rajta, hogy semmiképpen se jusson a kétes híré, rendbontók eszébe, hogy reá hivatkozzanak, Kiš úrnak természetesen túrnie kell mindezt, mert holtában nem védekezhet; ő aki sohasem volt avantgárd, nem volt posztmodern, sőt, klasszikus sem, ki nem állhatta a valóságirodalmat, de az esztétizáló, hermetikus modernizmust sem kedvelte; disszidens volt minden tekintetben, és irodalmilag se tartozott sem ide, sem oda, egyetlen egy ládikóba sem lehet besorolni, azt mondják a párizsi és berlini firkászok, hogy stendhali szenvedéllyel írta flaubert-i mondatait, világosan fogalmazott, nem kedvelte a művészkedő frázisokat, a rimbaud-i értelemben vett, vagyis mindenestől modern író, távol tartotta magát a hányaveti modernizmustól, nem írt intim prózát, hisz családtörténete is fellelhetők a század véres pettyei, a szörnyű huszadik századot is személyes élményként ábrázolta, nem tett különbséget a személyes és a nem személyes között, rossz néven vette az intimitás zsarnokságát,

minden bizonnyal ezért képzelte be magának, hogy idejekorán figyelmeztet, idegszálai már érzékelték, mert mondatai egyre rövidebbek lettek, hiszen tudta, hogy a legfontosabbat rövid, világos és rövid mondatokban, vagy pedig egyetlen hosszú befejezetlen mondatban kell kifejtetni, a hosszú mondatokra már nem volt idő, ezért Kiš úr rohant a loholó idővel, gyakran megelőzte azt, időközönként azonban üldözöttként egyedül maradt saját látomásaival a történelmi vákuum ismeretlen viharában, a látomások, úgymond, beteljesültek, de sebj, egy-két évtized múltán, úgy teszünk, mintha nem is történt volna semmi, Kiš úr csak hallucinált, bizonygatják a nagyokosok, a társadalom túlnyomó részének bólogatása közepette; a bólogató társadalomban nem történt semmi rendkívüli, magolja a tömeg a kötelező történelmi leckét, csupán arról van szó, hogy egymás torkának estünk, bűnöket és bűnöcskéket követtek el az egyik oldalon is, a másikon is, ez kétségtelen, hiszen rangos nemzetközi jogászprofesszorok ezt minden kétséget kizáróan bebizonyították, s ha bűn volt itt is, ott is, akkor nem létezett bűn, tehát nincsenek bűnösök, ezért elegendő mímelni megbánást, aztán, hipp-hopp, a harcosokból békegalambok lettek, a bűnösök és az áldozatok kiegyenlítődték; itt is, ott is előfordultak vétségek, bűnök voltak, de nincsenek bűnösök, mondogatják a nagyokosok, ergo: felejtjük el a bűnöket, rágódjanak rajta a történészek, inkább a jövőképet pásztázzuk, tehát lelkesen építjük egyre baljósabb jövőnket, gyakoroljuk a demokráciát, amely mind torzabb, olyannyira, hogy rá sem lehet ismerni, hirdetik diadalmasan a nagyokosok, akik élvezettel úszkálnak ebben a kelet-közép-európai pocsoltyában, amely cseppet sem hasonlít arra az eszményre, amelyről a nevezetes hármas, Kundera, Konrád és Kiš úr álmodozott, és amit a kommunizmus diktatúrával temetett el, ám a kommunisták vezetésével megszabadultunk a kommunizmustól és csak most tárul fel Közép-Kelet-Európa igazi arca; a csalárd diktatúrából visszatértünk az ősi, romlatlan barbárságba, végre szabadon gyűlöljük egymást, nincs többé identitászavar, a magyar az magyar, a szerb az szerb, a szlovák az szlovák, a zsidó az zsidó, a horvát az horvát, és így tovább, mindenkinek megvan a saját ládikója, védettségben él, aki onnan kilép, az elárulja nemzetét, tehát, végre rend van Kelet-Közép-Európában, rend és csend, senki sem tiltakozik, mindenki hallgat; Kiš úrról alkalomadtán megemlékezhetünk, persze csak óvatosan, nehogy akár véletlenül is felforgató eszmékre leljünk életművében, amelyet gondosan elhelyezünk a nemzeti szalon valamelyik sarkában, mindezek után megjelentek az ünnepségen az országos és a városi előkelőségek, a kijelölt szónokok díszes mapában szorongatták a beszédírók szövegeit, amelyet fel kell olvasniuk, pontosan ki volt mérve, melyik szónok mennyi időt kapott, köztudott ugyanis, hogy parlamenti erőviszonyok alapján állapítják meg a szónoklat idejének hosszát, először a kormánypártiak beszélnek, a legerősebb, kormánypárt tíz percnyi időt kap, a kisebbek annak felét sem, a legkisebbek csak egy percet, de ki tehet róla, a nép eldöntötte, hogy ki mennyi ideig üdvözölheti Kiš urat, mi csak a nép akaratát hajtjuk végre ezúttal is, és semmiképpen sem tehetünk kivételt senkivel, a teremben üdvözölték egymást a meghívott főméltóságok, szónokok türelmesen várakoztak, a pincérek idegeskedtek, tán valami változott az időbeosztásban, töprengtek, mert ha változott, akkor szólni kell a szakácsoknak, a protokollfőnök beintett, uraim kezdhetjük, mondta halkan, mire a főszónok felmordult, hogyhogy kezdhetjük, és hol az ünnepelt, a protokollfőnök, arca idegesen megrándult, a főszónokhoz lépett, és a fülébe súgta, hogy az ünnepelt még 1989-ben meghalt, isten nyugosztalja, persze, mondta a főszónok, aki hirtelen gondba esett, hogyhogy meghalt, villant meg a fejében, hiszen a beszédíró az írta, hogy Kiš úr tanúja volt hősi harcunknak, és a legnagyobb csodálattal és elismeréssel adózott annak, hogy éle-

tünket kockáztattuk a demokráciáért vívott hősiek harcunkban, tehát valami nem stimmel, mert halála előtt még nem harcoltunk, mivel egy csepp lehetőségünk sem volt erre, s az ostoba beszédíró szövegét ezek szerint úgy is értelmezhetik, hogy Kiš úr a komcsikat is dicsérte, ami pedig nagyon rosszul sülni lehet el, bár ki tudja, ebben a világban, minden nagyon zavaros, lehet az is, hogy Kiš úr is komcsi volt, ha már olyan sok könyvet kiadott a komcsik keze alatt, a jó ég tudja, mi történt a háttérben, a főszónok tehát nem véletlenül esett gondba, de erőt vett magán, krákolgott egyet és a szónoki emelvény mögé lépett, lesz, ami lesz gondolta, nem változtat a szövegen, mert akkor belezavarodna, és ki tudja, hol kötne ki, csak a hangja csuklott meg, amikor kimondta, hogy Kiš úr milyen nagy csodálattal adózott a vezetők harcának, melyet életük kockáztatása árán vívtak a demokráciáért, a meglepődéstől felkapta a fejét, mert amikor kimondta ezeket a mondatokat, felcsattant a taps, néhány percnyi szünetet tartott, semmit sem értett ez egészéből, olyan nagy taps fogadta, mint réges-régen, amikor a kommunista szövetség fórumain tartott beszédet, alig várta, hogy befejezze a szónoklatát, amelyben mértéktartóan dicsérte az ünnepektől érdemeit, ragyogó stílusát, természetesen tapintatosan botlásaira is célzott, a túlfeszített individualizmusára, meg arra, hogy néha túlzásba vitte a kozmopolitizmust, s a tapsvihár után megnyugodva hallgatta a többi szónokot, s elégedetten állapította meg, hogy azok is ugyanazt mondják, amit ő mondott, majdnem szóról szóra, úgy látszik a beszédírók összebeszélnek, mert lehetetlen, hogy ugyanazok a mondatok hangozzanak el egyszer, kétszer, háromszor, négyszer, aztán elvegyült a tömegben, hívei a kezét szorongatták, végre kimondta, amit egyszer valakinek ki kellett mondani, mi már akkor is az életünket kockáztattuk Európáért és a demokráciáért, s Kiš úr legnagyobb érdeme, hogy ezt írói tehetségének köszönve a harcunk előtt nagy művészi erővel ábrázolta harcunkat, úgy van, mondták többen miközben fanyalogva vetettek néhány pillantást a szegényesen tálalt felvágottakra, alig vettek néhány falatot, csak az illem kedvéért, ez nem éppen sikeres bankett, állapították meg, de meg kellett tartani, a külföldi firkászok kedvéért, meg hogy jó színben tűnjön fel az ország, sietve búcsúztak, és egyikük sem vette észre, hogy a technikus rákacsintott az ajtó előtt várakozó munkásokra, akik elcipelik a pulpitust, azért kacsintott, mert a nagyokosok sok kaját hagytak, nem faltak fel mindent, mégis nagy író volt Kiš úr, akit most ünnepeltek, mert a nép neki köszönve jó lakhat, hála a jó stílusának meg a kozmopolitizmusnak bőségesen marad kaja a szegény portásnak meg a technikusnak, akik alig várták, hogy az urak távozzanak, akik szerencsére alig falatoztak, mert nagyon siettek, ám még az ajtóban is azt bizonygatták egymásnak, hogy igaza van a főszónoknak, ők az életünket kockáztatták, így volt bizony, Kiš úr megérdemli, hogy ünnepeljék, bár az elnök úr fenntartásait is kifejtette és ügyesen célzott azokra a tévedésekre, amelyeket az ünneplő sereg hithű patriótaként soha sem bocsájt meg neki.